

Sygn. akt II CSK 303/17

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 8 marca 2018 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Marian Kocon (przewodniczący)

SSN Mirosław Bączyk

SSN Bogumiła Ustjanicz (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa H. M. i R. O.

przeciwko W. M.

o rozwiązanie umowy darowizny i zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym

w Izbie Cywilnej w dniu 8 marca 2018 r.,

skargi kasacyjnej powoda H. M.

od wyroku Sądu Apelacyjnego w .z dnia 5 grudnia 2016 r., sygn. akt I ACa .../16,

1) oddala skargę kasacyjną;

2) zasądza od powoda H.M. na rzecz pozwanej kwotę 2700 zł (dwa tysiące siedemset) tytułem kosztów postępowania kasacyjnego;

3) przyznaje od Skarbu Państwa - Sądu Apelacyjnego w Ł. adwokatowi B. P. kwotę 1800 zł (jeden tysiąc osiemset) podlegającą podwyższeniu o podatek od towarów i usług (VAT) tytułem kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej powodowi z urzędu w postępowaniu kasacyjnym.

UZASADNIENIE

Zaskarżonym wyrokiem Sąd Apelacyjny zmienił wyrok Sądu Okręgowego w Ł. z dnia 12 lutego 2016 r., którym oddalone zostały powództwa powodów i powództwo ewentualne powódki skierowane przeciwko małoletniej W. M. o rozwiązanie umowy darowizny i zapłatę, w zakresie orzeczenia o kosztach procesu przez obniżenie ich kwoty zasądzonej od powódki na rzecz pozwanej i nieobciążenie kosztami powoda, a w pozostałej części apelacje powodów oddalił.

Orzeczenie to zostało oparte na ustaleniach faktycznych poczynionych przez Sąd Okręgowy, które Sąd Apelacyjny podzielił i uznał za własne.

Powodowie A.M. i H.M. domagali się rozwiązania umowy darowizny zawartej w dniu 4 marca 2005 r. z ich synem M.M., ojcem małoletniej pozwanej W.M..

W dniu 4 marca 2005 r. A.M. i H.M. zawarli z synem M.M. umowę darowizny, którą przekazali na jego rzecz własność wymienionych nieruchomości oraz udział w nieruchomości położonej w W., wchodzące w skład gospodarstwa rolnego, o łącznej powierzchni około 20 ha. M.M. ustanowił na rzecz darczyńców służebność osobistą, polegającą na prawie korzystania z połowy domu mieszkalnego, garażu, komórki i podwórka. Zawarcie umowy związane było ze staraniami H.M. o przyznanie mu renty strukturalnej na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30 kwietnia 2004 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na uzyskiwanie rent strukturalnych objętych planem rozwoju obszarów wiejskich (Dz. U. Nr 114, poz. 1191 ze zm., dalej: „rozp. RM”). A.M. czyniła starania o uzyskanie świadczeń z ubezpieczenia społecznego rolników w postaci renty inwalidzkiej. Matce H.M. – J. M. przysługiwało prawo dożywocia związane z nieruchomością położoną we wsi G. Darczyńcy złożyli oświadczenia, że zaprzestali prowadzenia działalności rolniczej. Przed zawarciem umowy córka powodów R. O. wyszła za mąż, nie otrzymała posagu, prowadziła gospodarstwo rolne z mężem.

Decyzją Kierownika Biura Powiatowego Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w T. z dnia 3 czerwca 2003 r. przyznano H. M. rentę strukturalną w wysokości 2 036,54 zł na okres od 1 lutego 2005 r. do 28 lutego 2015 r. Po kilku miesiącach od objęcia gospodarstwa rolnego M.M. zawarł znajomość z K.S. W dniu 25 lutego 2006 r. M.M. zmarł. K. S. w dniu 4 października

2006 r. urodziła córkę W. Sąd Rejonowy w Ł. wyrokiem z dnia 27 marca 2007 r. ustalił, że ojcem W. był M.M..

Postanowieniem Sądu Rejonowego w T. z dnia 24 kwietnia 2006 r. stwierdzono, że spadek po M. M. nabyła w całości siostra R. O. wraz z wchodzącym w skład spadku gospodarstwem rolnym. Następnie postanowienie to zostało zmienione postanowieniem Sądu Rejonowego w T. z dnia 14 marca 2008 r. przez stwierdzenie, że spadek po M. M. na podstawie ustawy z dobrodziejstwem inwentarza nabyła w całości córka W. wraz z wchodzącym w skład spadku gospodarstwem rolnym. W spisie inwentarza ujęte zostały zobowiązania spadkodawcy. Nie obejmował on zobowiązania do przekazania na rzecz R. O. spłaty w wysokości 100 000 zł. Pismem z dnia 10 sierpnia 2011 r. pełnomocnik K. S., działającej w imieniu małoletniej W.M. wezwał darczyńców i R. O. do wydania gruntów wchodzących w skład spadku oraz zapłaty kwoty 119 080 zł tytułem wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z tych nieruchomości za okres od kwietnia 2008 r. do sierpnia 2011 r. W dniu 10 stycznia 2012 r. zmarła A. M., spadek po niej nabyła w całości na podstawie testamentu własnoręcznego córka R. O., z udziałem której podjęte zostało postępowanie w sprawie. R.O. zgłosiła żądanie ewentualne zapłaty przez pozwaną na jej rzecz kwoty 100 000 zł tytułem spłaty, w wykonaniu zobowiązania jej ojca, wezwała ją do zapewnienia powodowi dożywotniej renty. Matka pozwanej nie wiedziała o jakichkolwiek ustaleniach dotyczących spłaty, nie uregulowała także zobowiązań zmarłego.

Wyrokiem z dnia 3 kwietnia 2013 r. Sąd Okręgowy w Ł. uznał K. S. winną przywłaszczenia kwoty 505 747,21 zł na szkodę Krajowego Funduszu Drogowego, a w dniu 29 kwietnia 2011 r. usiłowała zabrać kwotę 34 439,48 zł. Sąd Apelacyjny w Ł. wymierzona jej karę 3 lat pozbawienia wolności obniżył do 2 lat oraz zawiesił warunkowo jej wykonanie na 5 letni okres próby. Wykonywanie władzy rodzicielskiej przez K. S. nad małoletnią W. Sąd Rejonowy postanowieniem z dnia 1 lipca 2015 r. poddał nadzorowi kuratora sądowego na czas toczącego się postępowania. Wobec niewykonania obowiązku zapłaty odszkodowania Sąd zarządził wykonanie kary pozbawienia wolności w stosunku do matki pozwanej.

Prace w gospodarstwie związane z remontem zabudowań wykonuje powódka wraz z mężem, opłaca także podatki obciążające nieruchomości. Powód otrzymuje rentę z KRUS w wysokości 900 zł. Koszty utrzymania matki powoda obejmują kwotę 3 000 zł. Powódka spłaciła dług zaciągnięty przez brata w wysokości 3 000 zł. Matka małoletniej pozwanej nie objęła gospodarstwa, nie wykonywała w nim żadnych prac, nie interesowała się wydatkami, nie proponowała pomocy, nie łożyła na gospodarstwo. W latach 2008, 2010, 2011 opłacała podatki. Powodowie i matka małoletniej pozwanej prowadzili rozmowy dotyczące odkupienia gospodarstwa od W.M., nie doszło jednak do porozumienia w zakresie ceny. W piśmie z dnia 29 maja 2014 r. powódka wezwała matkę pozwanej do wykonania polecenia nałożonego na obdarowanego obejmującego zapłatę na jej rzecz kwoty 100 000 zł, zapewnienia powodowi dożywotniej renty w terminie 7 dni od otrzymania wezwania. Żądania te nie zostały spełnione, jak też nie zostały spłacone zobowiązania spadkodawcy wskazane w spisie inwentarza.

Sąd Okręgowy uznał, że żądanie rozwiązania umowy darowizny z dnia 4 marca 2005 r. i nakazania K. S. przedstawicielce ustawowej małoletniej W.M. złożenia oświadczenia o przeniesieniu na rzecz powoda własności nieruchomości zorganizowanych w gospodarstwo rolne w udziale 1/2 nie zasługiwało na uwzględnienie. Nie było podstaw do zastosowania art. 357¹ k.c. Roszczenie powódki, zgłoszone na wypadek nieuwzględnienia powództwa H.M., o zapłatę jej rzecz kwoty 100 000 zł tytułem spełnienia obowiązku przewidzianego w umowie darowizny także nie zostało uwzględnione. Powodowie nie udowodnili, że obdarowany został zobowiązany do spełnienia jakiegokolwiek świadczenia na rzecz powódki.

Dodatkowe ustalenia Sądu Apelacyjnego odnosiły się do podania, że matka małoletniej pozwanej ma pełnię władzy rodzicielskiej nad córką oraz, iż w toku postępowania zmarła matka powoda.

Sąd Apelacyjny uznał za nieuzasadniony zarzut naruszenia art. 233 § 1 k.p.c., nie podzielił stanowiska powodów, że Sąd pierwszej instancji przekroczył granice swobodnej oceny dowodów poprzez uznanie za niewiarygodne twierdzeń powodów i zeznań wymienionych świadków dotyczących nałożenia na M. M.

obowiązku zapłaty swojej siostrze tytułem częściowej spłaty kwoty 100 000 zł. Nie podzielił ich stanowiska, że w istocie została zawarta umowa darowizny obciążliwej, zobowiązującej obdarowanego do spełnienia określonego świadczenia na rzecz osoby trzeciej, stosownie do art. 893 k.c., ponieważ takiego zastrzeżenia umowa nie zawiera. Nie zostały spełnione przesłanki przewidziane w art. 357¹ k.c., od zaistnienia których uzależnione byłoby rozwiązanie umowy. Wskazał, że śmierć obdarowanego nie należy do kategorii nadzwyczajnej zmiany okoliczności, zwłaszcza że umowa darowizny została wykonana w całości. Żądanie rozwiązania tej umowy nie było zgodne z zasadami współżycia społecznego. Zamiar K. S. zapewnienia córce właściwych warunków bytowych uznał za godziwy. Zaznaczył także, że H.M. nie ma legitymacji do domagania się rozwiązania umowy darowizny w części dotyczącej A. M., a R. O. nie zaskarżyła wyroku w tym zakresie.

Powód w skardze kasacyjnej powołał podstawę przewidzianą w art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c., zarzucił naruszenie przez błędną wykładnię i niezastosowanie art. 56, art. 897 w związku z art. 922 i art. 907 § 2 k.c. oraz art. 357¹ k.c. Domagał się uchylenia wyroku Sądu Apelacyjnego w części oddalającej jego apelację i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania albo uchylenia go i zmiany, zgodnie z żądaniem.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Pierwotnie zgłoszone przez powodów roszczenie obejmowało żądanie rozwiązania umowy darowizny i nakazanie pozwanej wydania przedmiotu darowizny R.O.. Po podjęciu postępowania z udziałem R.O. roszczenie zostało ukształtowane jako żądanie rozwiązania umowy darowizny, nakazanie przedstawicielce ustawowej pozwanej złożenia oświadczenia o przeniesieniu na rzecz H.M. własności nieruchomości zorganizowanych w gospodarstwo rolne w udziale ½, a powódka domagała się zasądzenia na jej rzecz kwoty 100 000 zł, w wykonaniu obowiązku nałożonego na obdarowanego. W konkluzji apelacji powód wniósł o dokonanie zmiany wyroku Sądu pierwszej instancji i rozwiązanie umowy darowizny, zobowiązanie przedstawicielki ustawowej małoletniej pozwanej do złożenia oświadczenia o przeniesieniu własności nieruchomości objętych umową w udziale ½ na rzecz powoda i w udziale ½ na rzecz R.O.. W skardze kasacyjnej

powód zaskarżył wyrok w zakresie oddalającym jego apelację. Powoływali się na nadzwyczajną zmianę stosunków, obejmującą nagłą śmierć obdarowanego i urodzenie się jego córki, której darczyńcy nie mogli przewidzieć, a wykonanie umowy doprowadzi do ich rażącej straty. Zgodnie z art. 321 § 1 k.p.c. sąd jest związany żądaniem zgłoszonym przez powoda, a tym samym niedopuszczalne jest orzekanie o innym, niezgłoszonym żądaniu. Zakres rozpoznania skargi kasacyjnej, przewidziany w art. 398¹³ § 1 k.p.c., wskazuje, że Sąd Najwyższy dokonuje tego w granicach zaskarżenia oraz w granicach podstaw, jest także związany ustaleniami faktycznymi stanowiącymi podstawę zaskarżonego orzeczenia (art. 398¹³ § 2 k.p.c.). Oznacza to, że przedmiotem kontroli kasacyjnej jest orzeczenie sądu drugiej instancji, odnoszące się do zgłoszonego przez powoda żądania.

Przepis art. 357¹ k.c. reguluje możliwość ingerencji sądu w treść łączącego strony stosunku umownego przez oznaczenie sposobu wykonania zobowiązania, wysokości świadczenia lub nawet rozwiązania umowy. Możliwość ta ma charakter wyjątku od zasady związania stron zawartą umową, podyktowanego zaistnieniem nadzwyczajnej zmiany stosunków, której strony nie przewidywały przy zawarciu umowy. Nadzwyczajną naturę mają także skutki wywołane przez zmianę stosunków, do których ustawodawca zaliczył spełnienie świadczenia połączone z nadmiernymi trudnościami albo grożącą jednej ze stron rażąca stratą. Ponadto ingerencja może być podjęta po rozważeniu interesów stron i jej zgodności z zasadami współżycia społecznego. Rozwiązanie umowy, obwarowane zwrotem „nawet orzec o rozwiązaniu umowy”, może być zastosowane, wyjątkowo w sytuacji, gdy nie można było osiągnąć celu przez zmianę treści umowy. Nadzwyczajna zmiana stosunków rozumiana jest jako zdarzenie rzadko zachodzące, niezwykle, wyjątkowe, normalnie niespotykane. Do przyczyn zaistnienia takiego stanu zaliczane są zdarzenia natury przyrodniczej (nieurodzaj), społecznej (epidemia, klęski żywiołowe, kryzys gospodarczy), powszechnie występujące. Do tych sytuacji zaliczane są także zaskakujące zmiany stawek podatkowych albo celnych, czy gwałtowne zmiany poziomu cen na rynku. Nieprzewidywalność związana jest z przyszłą sytuacją, a brak było podstaw do zdiagnozowania jej przez strony. W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmowane jest, że hipotezą art. 357¹ k.c.

objęte są tylko zdarzenia nadzwyczajne o charakterze powszechnym, niezależne od woli stron, wykraczające poza typowe ryzyko gospodarcze (por. wyroki z dnia 17 października 2012 r., II CSK 646/11; z dnia 19 listopada 2014 r., II CSK 191/14, niepublikowane). Między nadzwyczajną zmianą stosunków a nadmierną trudnością spełnienia świadczenia lub groźbą straty musi zachodzić związek przyczynowy w rozumieniu art. 361 § 1 k.c. Nadzwyczajna zmiana stosunków ze swej istoty nie może mieć indywidualnego charakteru, nie może dotyczyć osobistej sfery strony (choroba strony lub członka jej rodziny, czy nawet śmierć strony). W takiej sytuacji można rozważać kwestię niemożliwości świadczenia. Zastosowanie jednego ze sposobów modyfikacji umowy, z uwagi na zdarzenia i ich skutki przewidziane w omawianym uregulowaniu dotyczy umowy, która nie została wykonana. Wskazuje na to sformułowanie „spełnienie świadczenia byłoby połączone z nadmiernymi trudnościami albo groziłoby jednej ze stron rażącą stratą”. Umowa definitywnie wykonana nie podlega modyfikacji. Sądy obu instancji stwierdziły, że umowa darowizny została wykonana. Darczyńca objął we władanie gospodarstwo rolne, został wpisany jako właściciel w księgach wieczystych tak, jak i ustanowiona na rzecz darczyńców służebność. Powód otrzymał rentę strukturalną, której przyznanie uzależnione było od przekazania gospodarstwa rolnego następcy (§ 4 pkt 4 rozporz. R.M.). W skardze kasacyjnej nie zostały powołane argumenty, które mogłyby wpłynąć na zmianę stanowiska prawidłowo przyjętego przez Sądy obu instancji.

Zgodnie z art. 56 k.c., czynność prawna wywołuje nie tylko skutki w niej wyrażone, lecz również te, które wynikają z ustawy, z zasad współżycia społecznego i ustalonych zwyczajów. Znaczenie tego uregulowania polega na uzupełnieniu treści czynności prawnej, o kwestie które nie zostały w niej wprost wyrażone, a są niezbędne dla zapewnienia bezpieczeństwa obrotu, poszanowania zasad kontraktowania oraz interesu publicznego. Uzupełnienie autonomii woli stron kształtujących swoje czynności prawne, wymagane jest przede wszystkim w odniesieniu do takich czynności, które oddziałują na sferę prawną innych osób. Skarżący naruszenia tego uregulowania upatruje w nieuwzględnieniu następstwa prawnego pozwanej, w odniesieniu do obowiązku rentowego względem powoda i skutków popadnięcia darczyńcy w niedostatek po wykonaniu darowizny,

stosownie do art. 897 k.c. Negatywne skutki wykonania darowizny, mające wpływ na zaistnienie trudnej sytuacji materialnej i życiowej darczyńcy zostały ustawowo uregulowane. Nie zachodziła zatem potrzeba sięgania po art. 56 k.c.

Zarzut naruszenia art. 922, art. 907 § 2 i art. 897 k.c. nie zasługiwał na podzielenie. Skarżący pominął, że do zastosowania tych przepisów nie mogło dojść, z uwagi na niezgłoszenie właściwego roszczenia. Treść zgłaszanych przez powodów żądań nie obejmuje wymagań przewidzianych w art. 897 k.c., w którym jest mowa o roszczeniu o dostarczanie darczyńcy środków utrzymania, z którego obdarowany lub jego następca prawny może się zwolnić przez zwrot wartości wzbogacenia. Okoliczności faktyczne, powołane przez powodów na uzasadnienie zgłoszonych roszczeń, nie wypełniały przesłanek objętych art. 897 k.c. Okoliczności te odnosiły się do hipotezy art. 357¹ k.c., art. 893 k.c., które zostały przez Sady obu instancji właściwie omówione. Nie mogły one stanowić podstawy do zastosowania art. 897 k.c., wobec odmiennego charakteru przewidzianego w nim powództwa, rodzaju żądania i przedmiotu postępowania. Nie mogły odnieść skutku zarzuty „błędnej wykładni i braku zastosowania” art. 922, art. 907 § 2 i art. 897 k.c., które w tej sprawie nie mogły być zastosowane.

Z tych względów skarga kasacyjna została oddalona na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. jako pozbawiona uzasadnionych podstaw.

kc

aj